

ВІЗАНТІЙСЬКІ ВПЛИВИ НА ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ КОРОЛЯ РУСІ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА

Тарас Чугуй

кандидат історичних наук, директор, Центр українських студій імені Д. І. Багалія,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Харків, Україна),
chuguj-taras@ukr.net, Orcid.org / 0000-0002-4679-8543

У статті аналізуються візантійські впливи на життя короля Данила Романовича. Актуальність теми зумовлена недостатнім дослідженням в історичній науці ролі візантійського чинника у діяльності старшого сина галицько-волинського князя Романа Мстиславовича – Данила. Метою публікації є висвітлення ролі візантійського чинника у житті короля Данила.

Розгляд питання походження матері Данила – великої княгині Романової, здійснено на основі аналізу різних версій, представлених в історіографії. З-поміж основних версій, зокрема боярської, католицької й візантійської, остання привернула увагу переважної частини науковців, оскільки має своїм підґрунтям союзу угоду Романа Мстиславовича з Візантією 1200 р.

Версія про візантійське походження другої дружини князя Романа підкріплюється низкою аргументів, наприклад, походженням імені Данила. Воно з'явилося в іменослов'ї Рюриковичів тільки на початку XIII ст. Поява цього імені на Русі пов'язана з вшануванням пам'яті Св. Даниїла Стовпника, відомого у Візантії. Зв'язок імені старшого Романовича з Св. Даниїлом дає підстави на основі календаря церковних свят і загальної для Рюриковичів традиції відповідності християнського місяцеслова і княжого іменослова визначити дату народження Данила Романовича – біля 11 грудня 1201 р. Підвищений інтерес до стовпництва прослідковується також у появі на початку XIII ст. м. Стовп'я, кам'яних веж-стовпів, переході матері Данила 1219 р. до Спасо-Стовп'євського монастиря.

Візантійський чинник не тільки впливав на формування світоглядних позицій Данила Романовича, а й підкреслював його статус як монарха, зокрема зображенням орла на кам'яному монументі при в'їзді до м. Холма, парадним одягом Данила з оловиру, християнським смиренням й милістю до ворогів і опонентів. Візантійський (нікейський) чинник був однією з головних причин коронації Данила Романовича в другій половині 1253 р., яку підтримала княгиня Романова. Навіть участь Данила у боротьбі за австрійську спадщину мала візантійський контекст завдяки родинним зв'язкам матері Фрідріха II Бабенберга – Феодори з княгинєю Романовою.

У статті зроблено висновок про те, що візантійський чинник прослідковується у житті Данила Романовича починаючи з виховання у візантійських традиціях, які з дитинства йому прищепила мати. В своїй політичній діяльності, Данило був послідовним прихильником візантійської моделі взаємин монарха з васалами і церковними діячами. Важливе місце у житті Данила Романовича відігравали духовні цінності, зокрема родинні реліквії та культу, які зазнали візантійських впливів.

Ключові слова: Данило Романович, велика княгиня Романова, Русь, Візантія.

BYZANTINE IMPACTS ON THE LIFE AND ACTIVITY OF RUS' KING DANYLO ROMANOVICH

Taras Chuguj

Candidate of Historical Sciences, director, D. I. Bagalij Center for Ukrainian Studies,
V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine),
chuguj-taras@ukr.net Orcid.org / 0000-0002-4679-8543

The paper analyses the Byzantine impacts on the life of Rus' King Danylo Romanovich. The urgency of the theme is determined by insufficient investigation in historical science of the role of Byzantine factor in the activity of the elder son Danylo of Galician-Volyn prince Roman Mstislavovich. The purpose of the publication is the description of the role of Byzantine factor in the life of king Danylo.

The consideration of the question of the origin of Danylo's mother – Great princess Romanova – is made on the bases of the analyses of different versions presented in historiography. Among the main versions, namely Boyar, Catholic and Byzantine ones, the latter attracted the attention of the greater part of scientists because it is grounded on the union agreement of Roman Mstislavovich with Byzantium in 1200.

The version about Byzantine origin of the second wife of Roman is supported by a number of arguments; for example, by the origin of the name Danylo. It appeared in the name list of Rurikoviches only at the beginning of the 13th century. The appearance of the name in Rus' is connected with the reverencing the memory of St. Daniil Stovpnik makes it possible to establish the date of the birth of Danylo Romanovich about 11 December 1201 or the basis of the calendar of church celebrations and the common for Rurikoviches the tradition of correspondence of Christian monthnames and prince namelist. The increased interest to Stovpništvo is traced also in the appearance at the beginning of the 13th century of the town Stovpie, of stone towers-stovps, the moving of Danylo's mother in 1219 to Spaso-Stovpie's monastery.

The Byzantine factor not only influenced the formation of Danylo's world outlook positions but also emphasized his status as a monarch by the image of the eagle on the stone monument at the entrance to town Holm and by Danylo's celebration dress made of holoverus and Christian humility and Grace to enemies and opponents. Byzantine (Nikaia's) factor was one of the main reasons of Danylo Romanovich's coronation in the second half of 1253, which was supported by princess Ramanova. Even the Danylo's participation in the struggle for Austrian heredity had a Byzantine context due to kinship links of Frederick II Babenberg's mother – Feodora with princess Romanova.

It has been concluded that the Bizantine factor is traced in Danylo Romanovich's life beginning from the brining up in Bizantine traditions which his mother developed in him from his childhood. In his political activity Danylo was a successive follower of the Bizantine model of relations between the monarch with vassals and church figures. An important place in Danylo Romanovich's life was played by spiritual values, namely by family relics and cults which were influenced by Bizantine impacts.

Keywords: Danylo Romanovich, Great princess Romanova, Rus', Byzantium.

Актуальність теми пов'язана з недостатнім дослідженням в історіографії питання ролі візантійських впливів на життя і діяльність старшого сина князя Романа Мстиславовича – короля Русі Данила Романовича. Ця історична постать привернула увагу багатьох істориків, але роль візантійського чинника в діяльності короля Данила висвітлена недостатньо. Метою автора статті є спроба на основі вивчення джерел і наукової літератури об'єктивно прослідкувати візантійський чинник у житті короля Данила.

Для того, щоб зрозуміти роль візантійських впливів у житті старшого Романовича, необхідно в першу чергу з'ясувати питання походження матері Данила – другої дружини Романа Мстиславовича. В історії відомим фактом є те, що у травні 1200 р. до столиці Візантійської імперії приїхало посольство галицько-волинського князя на чолі з боярином Твердятою Остромирчиком (Puteshestvie 1872, 77–78). О. Майоров справедливо дійшов висновку, що Роман Мстиславович удруге одружився, ймовірно, ще до кінця 1200 р. (Mayorov 2011a, 258).

Відзначимо, що наукова дискусія щодо походження другої дружини князя Романа характеризується наявністю різних поглядів. Згідно з першою версією, велика княгиня Романова походила з волинських бояр. Прихильниками такої думки є В. Пашуто (Pashuto 1950, 194), Н. Полонська-Василенко (Polonska 1954, 57–64), М. Котляр (Kotliar 1991, 48–58; 1993, 117–119; 2002a, 77–78; 2003, 97–110), О. Головка (Holovko 2001, 141–142). Однак із часом О. Головка почав підтримувати версію про візантійське походження княгині (Holovko 2010, 192–208). Інший науковець, Я. Беняк (Bieniak 1970, 534–536) заперечив версію боярського походження другої дружини Романа Мстиславовича.

На думку П. Грицака (Hrytsak 1958, 55), княгиня була споріднена з угорською, польською і візантійською династіями. Л. Дроба (Droba 1881, 37), М. Грушевський (Hrushevskiy 1993, 72), В. Абрагам (Abraham 1904, 98), Б. Влодарський (Włodarski 1966, 24–25), В. Луців (Lutsiv 1964, 414), Ю. Форсманн (Forsmann 1970, 139) уважають, що княгиня була католичкою. М. Чубатий зробив припущення, що велика княгиня Романова була донькою Святослава Мстиславовича або Інгваря Ярославовича (Chubatyi 1965, 567–568). О. Толочко висловив узагалі оригінальну думку, написавши, що друга дружина князя Романа походила з простолюдинів, а їхній шлюб був незаконним (Tolochko 2006–2007, 99).

С. Томашівський (Tomashivskiy 1919, 90), І. Крип'якевич (Krypiakivych 1999, 114) свого часу зауважили, що княгиня Романова була ятрівкою, тобто жінкою брата угорсько-

го короля Андрія II. Йдеться про те, що Роман і Андрій II – троюрідні брати, оскільки великий князь київський Мстислав Володимирович був прадідом Романа Мстиславовича, Андрія II і Лешка Бялого.

Версії про візантійське походження великої княгині Романової дотримуються такі науковці, як Й. Майлат (Mailath 1828, 178), М. Баумгартен (Baumgarten 1909, 9–11), С. Граля (Grala 1982, 116–123), І. Кузич-Березовський (Kuzuch 1994, 206–207), Д. Домбровський (Dąbrowski 2002, 34–40; 2008, 265–266), Л. Войтович (Voitovich 2000, 67, 71–72, 224, 376, 380–381; 2006, 484; 2008, 37), О. Майоров (Mayorov 2011a, 208), В. Нагірний (Nagirnyj 2011, 96), П. Кралюк (Kraljuk 1999, 56–57) і М. Костик (Kostyk 2001, 48). Цікаво, що ця версія має декілька підверсій. На думку С. Гралі, Марія (чернече ім'я – Анна) походила зі знатного візантійського роду Каматеросів і була родичкою імператриці Єфросинії, дружини Алексія III Ангела. Другий шлюб князя Романа дослідник датує 1199 р. (Grala 1982, 116–123; 1985, 128–131). Цю тезу підтримала польська дослідниця Е. Домбровська (Dombrowska 2014, 5–15].

Л. Махновець (Litopys ruskyi 1989, 369) і Д. Домбровський (Dąbrowski 2008, 265) пишуть про те, що друга дружина Романа Мстиславовича могла бути донькою імператора Ісаака II Ангела і його другої дружини – Маргарити-Марії. Таку думку заперечує О. Майоров через надто юний вік Маргарити-Марії Угорської і плани її брата – короля Андрія II видати свою доньку Марію заміж за Данила Романовича (Mayorov 2011a, 338; 2013, 21). О. Майоров дійшов висновку, що великою княгинею Романовою могла бути старша донька імператора Ісаака II Ангела, яка до того була черницею (Mayorov 2011a, 347; 2013, 30). Її світське ім'я було Єфросинія, а чернече – Марія або Анна (Mayorov 2011a, 381; 2013, 64–65). Після приходу до влади у Візантії Алексія III Ангела 1195 р., новий імператор повернув племінницю з чернецтва, що було можливим у Візантії, для того щоб видати заміж за князя Романа близько 1200 р. (Mayorov 2011a, 488; 2013, 124).

Дискусія щодо часу другого одруження Романа Мстиславовича виглядає наступним чином. Якщо С. Граля (Grala 1982, 116–123; 1985, 128–131), Д. Домбровський (Dąbrowski 2002, 40; 2008, 265) і В. Нагірний (Nagirnyj 2011, 97) пишуть про 1199 р., то Л. Войтович (Voitovich 2000, 224; 2006, 487) і О. Майоров (Mayorov 2011a, 488; 2013, 124) – 1200 р., а О. Толочко (Tolochko 2007, 234–235) – кінець 1202 – початок 1203 рр. На нашу думку, оптимальною датою є 1200 р. Підтвердженням правдивості візантійського походження другої дружини Романа Мстиславовича є союзна угода з Візантією про спільні дії проти половців.

Версія про візантійське походження великої княгині Романової підкріплюється цілою низкою аргументів. Одним з них є походження імені старшого сина князя Романа – Данила. Це ім'я в іменослові Рюриковичів з'являється тільки на початку XIII ст. Першим його отримав Данило Романович. Пізніше Данилом назвали молодшого сина Олександра Невського. На думку О. Майорова, «є всі підстави припускати, що як і у випадку з московськими князями кінця XIII–XIV ст., Данило Романович отримав своє хрестильне ім'я в пам'ять прп. Даниїла Стовпника» (Mayorov 2011a, 519–520). Підтвердженням цьому може бути поява м. Стовп'я на початку XIII ст., а також Данилового монастиря в Угровську. Цікаво, що залишки на території колишнього монастиря кам'яної башти-стовпа є свідченням того, що духовна обитель була названа на честь Св. Даниїла Стовпника (Kuchynko 2009, 64–65).

Наукова дискусія щодо дати народження Данила виглядає наступним чином. М. Котляр не виключає можливості народження старшого Романовича в часовому проміжку між 1200 і 1202 рр., відаючи перевагу 1201 р. О. Головка (Holovko 2006, 281) і Д. Домбровський (Dąbrowski 2008, 300) також пишуть про 1201 р. О. Майоров вважає, що відповідно до календаря церковних свят і загальної для Рюриковичів традиції відповідності християнського місяцеслова і княжого іменослова, Данило Романович народився в першу декаду грудня – напередодні або в день пам'яті про Св. Даниїла Стовпника (11 грудня 1201 р.) (Mayorov 2011a, 475, 478). Такий висновок підтримав Л. Войтович (Aleksandrovich et al. 2013, 16). Д. Домбровський також схиляється до думки, що це могли бути дати біля 11 грудня 1200 або 1201 рр. (Dąbrowski 2016, 95).

Про особливе значення культу Св. Даниїла Стовпника у родині Романа Мстиславовича свідчить те, що велика княгиня Романова після прийняття чернецтва 1219 р. жила

в Спасо-Стовп'євському монастирі. Цей факт не виглядає випадковим, оскільки на думку О. Майорова, «старша дочка імператора Ісаака II Єфросинія, яка отримала виховання в придворному монастирі, ставши дружиною галицько-волинського князя, серед інших звичок візантійського двору свого часу принесла на Русь і підвищений інтерес до стовпництва, а також до пов'язаних з ним грецьким святим, сприяла вкоріненню його серед руських святих» (Mayorov 2011a, 552).

Важливо відзначити те, що головним місцем розташування кам'яних веж-стовпів було м. Холм з околицями. При в'їзді до нової резиденції Данила Романовича – Холма, був споруджений кам'яний монумент із зображенням двоголового орла (Petrushevich 1887, 467; Krypiakevich 1999, 154), символа влади згідно з візантійською традицією. На думку Д. Гловайського, зображення орла могло символізувати знамено або герб держави (Hovaisky 1885, 3–18). З цього приводу В. Ричка зазначає, що монумент покликаний був символічно засвідчити королівську гідність Данила (Rychka 2009, 125). Водночас, необхідно відзначити уточнення В. Александровича про те, що в описі холмського стовпа ніщо не вказує на орла власне двоголового (Aleksandrovich et al. 2013, 190).

Теза В. Пшика про те, що орел як символ влади в Галицько-Волинському князівстві з'явився з появою в Галичі колишнього візантійського імператора Олексія III Ангела 1204 р. (Pshyk 1994, 53) є цікавою, але потребує уточнення. Насправді Данило Романович успадкував двоголового орла – візантійського символа влади від батька і матері. Необхідно зазначити, що перші зображення двоголового орла датуються VII ст. до н. е. Вони знаходилися на території колишнього Хеттського царства в Малій Азії (Bilyk et al. 2016, 114–122). Згодом орел став символом Римської республіки. З Візантії двоголовий орел поширився у Болгарії, Румунії, Сербії, Чорногорії, Албанії, Золотій Орді, Московії, Австро-Угорщині.

Про візантійські впливи також свідчить повідомлення «Галицько-Волинського літопису» під 1248 р. про парадний одяг Данила на переговорах угорського короля Бели IV з німецькими послами (Litopys ruskyi 1989, 409). М. Костомаров (Kostomarov 1918, 149) і С. Соловійов (Solovyov 1988, 501–502) уважали, що старший Романович був одягнений за звичаєм руським. О. Майоров відмічає, що візантійські джерела «прямо свідчать про те, що термін оловир (головер) має відношення до особливого «царського» кольору шовкової тканини, який багатократно збільшував її значимість» (Mayorov 2011a, 623). На думку вченого, коштовні візантійські тканини, очевидно, склали посаг другої дружини Романа Мстиславовича, царівни Єфросинії (Mayorov 2011a, 629). Пурпур упродовж століть був винятковим одягом імператорів.

Візантійські впливи можна розглядати і в поведінці Данила Романовича. Стосовно навидовижу терпимого ставлення Данила до бояр-зрадників, зокрема Молибоговичів, цілком погоджуємось із думкою О. Майорова про те, що керуючись «візантійськими уявленнями про царське благочестя і норми поведінки государя, Данило демонструє своїм підданам властиві йому найважливіші моральні якості справжнього царя-самодержця – глибоке християнське смирення і милість до переможених ворогів. Цим самим, в душі візантійської традиції старший син і спадкоємець Романа нарочито проявляє свою царську богообраність, що розуміється як здатність робити вчинки, подібні до великих діянь Христа» (Mayorov 2011a, 672).

Л. Войтович правильно зауважив, що Данило Романович намагався підтримувати регулярні відносини з Нікеєю (Voitovich 2015, 127). Йдеться про візит до Нікейської імперії соратника Данила – печатника Кирила, якого Константинопольський патріарх Мануїл II висвятив на митрополита Київського наприкінці 1246 – на початку 1247 рр. (Avenarius 1980, 33–43).

На думку О. Майорова, початок переговорів галицько-волинських князів з Апостольським престолом про коронацію Данила і церковну унію збігається з поновленням переговорів про об'єднання Західної та Східної Церков, що проходили за ініціативою папи з володарями Нікеї і Болгарії, найактивніша стадія яких припадає на кінець 1240-х – початок 1250-х рр. (Mayorov 2011b, 195). З цього приводу, Л. Войтович уточнив, що враховуючи складність комунікацій тих часів, можна говорити тільки про загальне узгодження позицій на певних етапах переговорів.

Один з провідних дослідників питання коронації Данила Романовича, І. Паславський, серед головних причин історичного вибору Данила Романовича на перше місце ставить

візантійський (нікейський) чинник, на друге – смерть бунтівного імператора Священної Римської імперії Фрідріха II Гогенштауфена і нові ініціативи Римської курії щодо організації хрестового походу, на третє – коронацію литовського правителя Міндовга (Paslavsky 2003, 72–73). При цьому вирішальним чинником у ставленні до можливої коронації, на думку науковця, був монголо-татарський (Paslavsky 2003, 52).

Необхідно зазначити, що в другій половині 1253 р. з Нікеї до папи Римського Інокентія IV було відправлено посольство у складі митрополитів Георгія Кізікського, Андроніка Сардського й ігумена Арсенія Авторіана для укладання церковної унії (Mayorov 2011b, 188). Саме в цей час у Дорогичині відбулася коронація Данила.

Якщо М. Войнар уважав, що коронація Данила Романовича означала розрив церковних зв'язків з Візантією (Voinar 1954, 105–118), то О. Майоров дійшов протилежного висновку, обґрунтованого тим, що велика княгиня Романова, спонукаючи Данила прийняти королівську корону, керувалася політичними інтересами Нікеї, головним завданням якої залишалося відновлення Візантійської імперії. Саме тому Єфросинія Галицька «вжила весь свій вплив, щоб утримати Данила в фарватері нікейської політики» (Mayorov 2013, 192–193).

Ще одне дискусійне питання, пов'язане з можливими візантійськими впливами, стосується участі Данила Романовича у боротьбі за австрійську спадщину. На думку Л. Войтовича, Романовичі були споріднені з правителем Австрії, герцогом Фрідріхом II Бабенбергом завдяки тому, що рідна сестра великої княгині Романової, племінниця або донька візантійського імператора Ісаака II в листопаді 1203 р. стала дружиною герцога Леопольда VI, батька Фрідріха II (Voitovich 2011, 265). О. Майоров спробував розібратися у цьому питанні глибше і дійшов висновку, що Феодора була саме племінницею Ісаака II. У такому випадку Данило і Фрідріх II – троюрідні брати (Mayorov 2013, 177–178). На цьому фоні виявляються логічними претензії на австрійський трон Романа Даниловича, який 12 липня 1252 р. став третім чоловіком племінниці та спадкоємиці Фрідріха II Бабенберга – герцогині Гертруди. Активна стадія боротьби сина Данила Романовича за австрійську спадщину пов'язана з обороною Романом Даниловичем замку Гімберг (Гаймбург) поблизу Відня в 1252–1253 рр., а також спільним походом у червні – липні 1253 р. до Сілезії Данила Романовича разом із братом Васильком, сином Левом, польськими князями Болеславом V Сором'язливим, Владиславом Опольським і Лешком Чорним та литовськими військами Товтивила і Едивида. Проте головна мета походу руського правителя – зняття чеської облоги з Гімберга, де тримав оборону Роман Данилович, не була досягнута. Під кінець 1253 р. син Данила змушений був покинути Австрію.

Отже, візантійський чинник у житті Данила Романовича простежується починаючи з виховання у візантійських традиціях, які з дитинства йому прищепила мати – велика княгиня Романова, родом з Візантії. Розвиваючи свою політичну діяльність, Данило Романович був послідовним прихильником візантійської моделі взаємин монарха з васалами і церковними діячами. Це, у свою чергу, викликало жорстку боротьбу з опозиційним галицьким боярством, яке прагнуло жити за європейською моделлю влади, аналогічною угорській або англійській. Важливе місце у житті Данила Романовича відігравали духовні цінності, зокрема родинні реліквії та культу, які також зазнали візантійських впливів. Усе це дає підстави стверджувати, що роль Візантії та її спадкоємиці – Нікейської імперії у житті й діяльності короля Русі Данила Романовича є важливою.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Abraham, W. 1904. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. Lwów, Nakładem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, t. 1, 417 s.
- Aleksandrovich, V. S., Voitovich, L. V. 2013. Korol Danylo Romanovych [King Danylo Romanovich]. Bila Tserkva, Publisher Pshonkivsky O. V., 240 p. (In Ukrainian).
- Александрович, В. С., Войтович, Л. В. 2013. Король Данило Романович. Біла Церква, Вид. Пшонківський О. В., 240 с.
- Avenarius, A. 1980. Nikaia und Russland zur Zeit der tatarischen Bedrohung. *Byzantinoslavica*, t. 41, s. 33–43.

- Baumgarten, N. 1909. Vtoraya vetv knyazey galitskikh. Potomstvo Romana Mstislavicha [The Second Branch of the Galician princes. The posterity of Roman Mstislavich]. *Annals of the Historical and Genealogical Society in Moscow*, issue 1(17), pp. 9–11. (In Russian).
- Баумгартен, Н. 1909. Вторая ветвь князей галицких. Потомство Романа Мстиславича. *Летопись Историко-родословного общества в Москве*, вып. 1(17), с. 9–11.
- Bieniak, J. 1970. Roman. *Słownik starożytności słowiańskich*. Wrocław, Ossolineum, t. 4, s. 534–536.
- Bilyk, O., Myronyuk, I., Koval, I. 2016. Dvoholovyi orel – heraldychnyi symbol Halychko-Volynskoi derzhavy [Two-headed eagle – heraldic symbol of the Galician-Volyn State]. *Galich and Galician land: experience and problems of preservation of the historical and architectural heritage of medieval cities in Ukraine and Europe: materials of the International scientific conference* (Galich, October 27–28, 2016). Galich, Inform.-publishing Department of National complete “Ancient Galich”, pp. 114–122. (In Ukrainian).
- Білик, О., Миронюк, І., Коваль, І. Двоголовий орел – геральдичний символ Галицько-Волинської держави. *Галич і Галицька земля: досвід і проблеми збереження історико-архітектурної спадщини середньовічних міст в Україні та Європі: матеріали Міжнародної наук. конф. (Галич, 27–28 жовтня 2016 р.)*. Галич, Інформ.-вид. відділ Нац. запов. «Давній Галич», с. 114–122.
- Chubatyi, M. 1965. Istoriiia khrystianstva na Rusy-Ukraini. [History of Christianity in Rus'-Ukraine]. Rome; New York, Ukr. Catholic University, vol. 1: Until the year 1353, 816 p. (In Ukrainian).
- Чубатий, М. 1965. Історія християнства на Русі-Україні. Рим; Нью-Йорк, Укр. Католицький ун-т, т. 1: До року 1353, 816 с.
- Dąbrowski, D. 2002. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań; Wrocław, Wydawnictwo Historyczne, 347 s.
- Dąbrowski, D. 2008. Genealogia Mściśławowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków, Avalon, 780 s.
- Dąbrowski, D. 2016. Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. Kraków, Avalon, t. 4, 412 s.
- Dombrovska, E. 2014. Koronatsionnyi krest-relikvarii polskikh koroley [Coronation Cross-Reliquary of the Polish Kings]. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. St. Petersburg, № 2: July – December, pp. 5–15. (In Russian).
- Домбровська, Э. 2014. Коронационный крест-реликварий польских королей. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. Санкт-Петербург, № 2: Июль – декабрь, с. 5–15.
- Droba, L. 1881. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami. *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny*. Kraków, Akademia Umiejętności, t. 13. 467 s.
- Formann, J. 1970. Die Beziehungen altrussischer Fürstengeschlechter zu Westeuropa. Ein Beitrag zur Geschichte Ost- und Nordeuropas im Mittelalter mit 22 Stammtafeln ost- und nordeuropaischer Fürsten. Bern, Herbert Lang, 153 s.
- Grala, H. 1982. Drugie małżeństwo Romana Mściśławowicza. *Slavia Orientalis*. Warszawa, r. 31, № 3–4, s. 116–123.
- Grala, H. 1985. Rola Rusi w wojnach bizantyńsko-bułgarskich przełomu XII i XIII w. *Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia*. Poznań, t. 2, s. 128–131.
- Holovko, O. B. 2001. Kniaz Roman Mstyslavych ta yoho doba: narysy z istorii politychnoho zhyttia Pivdennoi Rusi XII – pochatku XIII stolittia [Prince Roman Mstislavovich and his day: essays on the history of political life of Southern Rus' XII – beginning of the XIII century. Kyiv, Stilos, 249 p. (In Ukrainian).
- Головко, О. Б. 2001. Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. Київ, Стилос, 249 с.
- Holovko, O. B. 2006. Korona Danyla Halychskoho: Volyn i Halychyna v derzhavno-politychnomu rozvytku Tsentralno-Skhidnoi Yevropy rannoho ta klasychnoho serednovichchia [Korona Danylo Galitsky: Volyn and Galicia in the state-political development of Central and Eastern Europe of early and classical Middle Ages]. Kyiv, Stilos, 575 p. (In Ukrainian).
- Головко, О. Б. 2006. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ, Стилос, 575 с.
- Holovko, O. B. 2010. Vizantiiska imperiia, Pivdenna Rus i Polovetskyi step v politychnii diialnosti halychko-volynskoho kniazia Romana Mstyslavycha [Byzantine Empire, Southern Rus' and Polovtsian Steppe in the political activity of Galician-Volyn prince Roman Mstislavich]. *Oriental studies in Ukraine. To the anniversary of L. V. Matveeva*. Kyiv, A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 192–208. (In Ukrainian).
- Головко, О. Б. 2010. Візантійська імперія, Південна Русь і Половецький степ в політичній діяльності галицько-волинського князя Романа Мстиславича. *Орієнтальні студії в Україні. До ювілею Л. В. Матвеевої*. Київ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, с. 192–208.
- Hrytsak, P. 1958. Halychko-Volynska derzhava [Galitsko-Volyn State]. New York, T. Shevchenko Scientific Society, 176 p. (In Ukrainian).
- Грицак, П. 1958. Галицько-Волинська держава. Нью-Йорк, НТШ, 176 с.

Hrushevskiy, M. S. 1993. Istoriiia Ukrainy-Rusy: u 11 t., 12 kn. [History of Ukraine-Rus: in 11 vols, 12 books]. Kyiv, Science. opinion, vol. 3, 588 p. (In Ukrainian).

Грушевський, М. С. 1993. Історія України-Руси: у 11 т., 12 кн. Київ, Наук. думка, т. 3, 588 с.

Povaysky, D. 1885. Daniel Galitskiy i nachalo Kholmia [Daniel Galitsky and the beginning of the Kholm]. *Monuments of the Russian past in the western provinces. Kholm Rus' / Ed. P. N. Batyushkova*. St. Petersburg, issue 7, pp. 3–18. (In Russian).

Иловайский, Д. 1885. Даниель Галицкий и начало Холма // *Памятники русской старины в западных губерниях. Холмская Русь / Изд. П. Н. Батюшкова*. Санкт-Петербург, вып. 7, с. 3–18.

Kostomarov, M. 1918. Istoriiia Ukrainy v zhyttiepyssakh vyznachnykh yii diiachiv. Per. O. Barvinskoho [History of Ukraine in the biographies of its prominent figures. Per. O. Barvinsky]. Lviv, T. Shevchenko Scientific Society, 493 p.

Костомаров, М. 1918. Історія України в життєписах визначних її діячів / Пер. О. Барвінського. Львів, НТШ, 493 с.

Kostyk, M. V. 2001. Istoriiia kniazhoho Halycha [History of prince Galich]. Ivano-Frankivsk; Halych, New Star; Inform.-publishing Department of National complete "Ancient Galich", 136 p.

Костик, М. В. 2001. Історія княжого Галича. Івано-Франківськ; Галич, Нова зоря; Інформ.-вид. відділ Нац. запов. «Давній Галич», 136 с.

Kotliar, M. F. 1991. Do pytannia pro vizantiiske pokhodzhennia materi Danyla Halyskoho [On the question of the Byzantine origin of the mother of Danylo Halysky]. *Archeology*, № 2, pp. 48–58. (In Ukrainian).

Котляр, М. Ф. 1991. До питання про візантійське походження матері Данила Галицького. *Археологія*, № 2, с. 48–58.

Kotliar, M. F. 1993. Kniahynia Anna [Princess Anna]. *Istoriiia Ukrainy v osobakh IX–XVIII st. / Za red. V. Zamlynskoho*. [History of Ukraine in the person of the 9–18 centuries / Ed. V. Zamlynsky]. Kyiv, Ukraine, pp. 117–119. (In Ukrainian).

Котляр, М. Ф. 1993. Княгиня Анна. *Історія України в особах IX–XVIII ст. / За ред. В. Замлинського*. Київ, Україна, с. 117–119.

Kotliar, M. F. 2002a. Danylo Halyskiy: biohrafichniy narys [Danylo Galitsky: biographical essay]. Kyiv, Alternatives, 328 p. (In Ukrainian).

Котляр, М. Ф. 2002а. Данило Галицький: біографічний нарис. Київ, Альтернативи, 328 с.

Kotliar, M. F. 2002b. Istoriiia dyplomatii Pivdenno-Zakhidnoi Rusi [History of diplomacy of Southwestern Rus']. Kyiv, Institute of the History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 247 p. (In Ukrainian).

Котляр, М. Ф. 2002b. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. Київ, Ін-т історії України НАН України, 247 с.

Kotliar, N. F. 2003. Dyplomatyia Yuzhnoi Rusy [Diplomacy of Southern Rus']. St. Petersburg, Aletheia, 300 p. (In Russian).

Котляр, Н. Ф. 2003. Дипломатия Южной Руси. Санкт-Петербург, Алетея, 300 с.

Krajjuk, P. 1999. Roman Mstyslavovych, kniaz volynskiy i halyskiy: istoriiko-biohrafichniy narys [Roman Mstislavovich, Prince of Volyn and Galician: historical and biographical essay]. Lutsk, Nadstyre, 76 p. (In Ukrainian).

Кралоук, П. 1999. Роман Мстиславович, князь волинський і галицький: історико-біографічний нарис. Луцьк, Надстир'я, 76 с.

Krypiakevich, I. P. 1999. Halysko-Volynske kniazivstvo. 2-he vyd. zi zminamy i dopovnenniamy [Galician-Volyn principality. 2-nd edition with changes and additions]. Lviv, I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 220 p. (In Ukrainian).

Крип'якевич, І. П. 1999. Галицько-Волинське князівство. 2-ге вид. зі змінами і доповненнями. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 220 с.

Kuchynko, M. M. 2009. Istoriiia zaselennia Zakhidnoi Volyni, Kholmshchyna ta Pidliashshia v X–XIV stolittiakh [The history of the settlement of Western Volhynia, Kholmshchyna and Pidlyashcha in the 10–14 centuries]. Lutsk, Volyn region Printing House, 528 p. (In Ukrainian).

Кучинко, М. М. 2009. Історія заселення Західної Волині, Холмщини та Підляшшя в X–XIV століттях. Луцьк, Волинська обл. друкарня, 528 с.

Kuzych-Berezovskyi I. 1994. Zhinka i derzhava [Woman and State]. Lviv, World, 288 p. (In Ukrainian).

Кузич-Березовський, І. 1994. Жінка і держава. Львів, Світ, 288 с.

Litopys ruskyi: za Ipat'skym spyskom / Per. z davoruskoi L. Ye. Makhnovets; vidp. red. O. V. Myshanych [Chronicle of the Ruthenian: According to the list of the Ipat'sk / Translation from the Old Russian L. E. Makhnovets; responsible editor O. V. Mishanich]. 1989. Kyiv, Dnipro, 591 p. (In Ukrainian).

Літопис руський: за Іпатським списком / Пер. з давньоруської Л. Є. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. 1989. Київ, Дніпро, 1989. 591 с.

Lutsiv, V. 1964. Volodar Roman Mstyslavovych [Volodar Roman Mstislavovich]. *Liberation road*, № 4, pp. 407–418. (In Ukrainian).

- Луців, В. 1964. Володар Роман Мстиславович. *Визвольний шлях*, № 4, с. 407–418.
- Mailath, J. 1828. *Geschichte der Magyaren*. Wien, Bei F. Tendler, t. 1, 484 s.
- Mayorov, O. V. 2011a. Halytsko-volynskiy kniaz Roman Mstislavych. Volodar, voin, diplomat: u 2 t. [Galician-Volyn prince Roman Mstislavovich. Lord, warrior, diplomat: 2 vol.]. Bila Tserkva, Publisher Pshonkivsky O. V., vol. 1, 318 p., vol. 2, 462 p. (In Ukrainian).
- Майоров, О. В. 2011а. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат: у 2 т. Біла Церква, Вид. Пшонківський О. В., т. 1, 318 с., т. 2, 462 с.
- Mayorov, O. 2011b. Mizh Nikeieiu ta Rymom: koronatsiia Danyla Romanovycha u svitli zovnishnoi polityky i dynastychnykh zviazkiv halytsko-volynskykh kniaziv [Between Nikaia and Rome: the coronation of Danil Romanovich in the light of foreign policy and dynastic ties of the Galician-Volyn princes]. *Prince's day: history and culture*. Lviv, I. Krypiakievich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, issue 5, pp. 189–198. (In Ukrainian).
- Майоров, О. 2011b. Між Нікеєю та Римом: коронація Данила Романовича у світлі зовнішньої політики і династичних зв'язків галицько-волинських князів. *Княжа доба: історія і культура*. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, вип. 5, с. 189–198.
- Mayorov, A. 2011c. O proiskhozhdenii imeni i utochnenii daty rozhdeniya Daniila Galitskogo [On the origin of the name and the specification of the date of birth of Daniil Galitsky]. *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood: collection of scientific works*. Lviv, I. Krypiakievich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, issue 20: *Actes testantibus. Jubilee collection to honor of L. Voitovich*, pp. 453–478. (In Russian).
- Майоров, А. 2011с. О происхождении имени и уточнении даты рождения Даниила Галицкого. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, вип. 20: *Actes testantibus. Ювілейний зб. на пошану Л. Воїтовича*, с. 453–478.
- Mayorov, O. V. 2013. Yefrosyniia Halytska. Dochka vizantiiskoho imperatora v Halytsko-Volynskii Rusi: kniahynia i chernytzia [Euphrosyne Galitska. Daughter of the Byzantine Emperor in Galician-Volyn Rus': princess and nun]. Bila Tserkva, Publisher Pshonkivsky O. V., 224 p. (In Ukrainian).
- Майоров, О. В. 2013. Єфросинія Галицька. Дочка візантійського імператора в Галицько-Волинській Русі: княгиня і черниця. Біла Церква, Вид. Пшонківський О. В., 224 с.
- Nagirnyj, W. 2011. Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264. *Prace Komisji wschodnioeuropejskiej PAU / Pod red. A. A. Zięby*. Kraków, PAU, t. 12, 362 s.
- Pashuto, V. T. 1950. Ocherki po istorii Galitsko-Volynskoy Rusi [Essays on the history of Galician-Volyn Rus']. Moscow, Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 330 p. (In Russian).
- Пашуто, В. Т. 1950. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва, Изд-во АН СССР, 330 с.
- Paslavsky, I. 2003. Koronatsiia Danylo Halytsky v konteksti politychnykh i tserkovnykh vidnosyn XIII stolittia [Coronation of Danylo Halytsky in the context of the political and church relations of the 13th century / I. Krypiakievich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Lviv, Missionary, 112 p. (In Ukrainian).
- Паславський, І. 2003. Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII століття / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, Місіонер, 112 с.
- Petrushevich, A. 1887. O gorode Galiche za Lukvoy [About the city of Galich for Lukva]. *Bulletin of the National House*, number 52. (In Russian).
- Петрушевич, А. 1887. О городе Галиче за Луквой. *Вестник Народного Дома*, ч. 52.
- Polonska-Vasylenko, N. 1954. Kniahynia Romanova Hanna [Princess Romanova Anna]. *Liberation Path*, book 3, pp. 57–64. (In Ukrainian).
- Полонська-Василенко, Н. 1954. Княгиня Романова Ганна. *Визвольний шлях*, кн. 3, с. 57–64.
- Pshyk, V. 1994. Pro perebuvannia vizantiiskoho imperatora Oleksiia III Anhela na Halytsko-Volynskykh zemliakh [About the presence of the Byzantine emperor Alexei III of the Angel on the Galicia-Volyn lands]. *Republican*, № 3–4, pp. 49–56.
- Пшик, В. 1994. Про перебування візантійського імператора Олексія III Ангела на Галицько-Волинських землях. *Республіканець*, № 3–4, с. 49–56.
- Puteshestvie novgorodskogo arkhiepiskopa Antoniya v Tsargrad v kontse 12-go stoletiya. S predislavniem i primечаниями P. Savvaitova [Journey of the Novgorod Archbishop Anthony to Tsargrad at the end of the 12th century. With the foreword and notes of P. Savvaitova]. 1872. St. Petersburg, Ed. Archeographer Commission, pp. 77–78. (In Russian).
- Путешествие новгородского архиепископа Антония в Царьград в конце 12-го столетия. С предисловием и примечаниями П. Савваитова. 1872. Санкт-Петербург, Изд. Археограф. комис., с. 77–78.
- Rychka, V. 2009. «Vsia korolivska rat»: vlada Kyivskoi Rusi [“The whole royal army”: the power of Kievan Rus']. Kyiv, Institution of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 180 p. (In Ukrainian).
- Ричка, В. 2009. «Вся королівська рать»: влада Київської Русі. Київ, Ін-т історії України НАН України, 180 с.

Solovyov, S. M. 1988. Istoriya Rossii s drevneyshikh vremen [The history of Russia since ancient times. Works: in 18 books]. Moscow, Thought, book 2, vol. 4, 765 p. (In Russian).

Соловьев, С. М. 1988. История России с древнейших времен. Сочинения: в 18 кн. Москва, Мысль, кн. 2, т. 4, 765 с.

Tolochko, A. P. 2007. Izvesten li god rozhdeniya Daniila Romanovicha Galitskogo? [Is the year of birth of Daniel Romanovich Galitsky known?]. *Medieval Rus'*, № 7, pp. 221–236 (In Russian).

Толочко, А. П. 2007. Известен ли год рождения Даниила Романовича Галицкого? *Средневековая Русь*, № 7, с. 221–236.

Tolochko, O. P. 2006–2007. Yak zvaly druhu družynu Romana Mstyslavycha [How was the second wife of Roman Mstislavich]. *Confraternitas. Jubilee collection to honor of Y. Isaevich / Rep.* edit M. Krikun // *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood: collection of scientific works*, issue 15. Lviv, I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. 98–102. (In Ukrainian).

Толочко, О. П. 2006–2007. Як звали другу дружину Романа Мстиславича. *Confraternitas. Ювілейний зб. на пошану Я. Ісаєвича / Відп. ред. М. Крикун. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.*, вип. 15. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 98–102.

Tomashivskiy, S. 1919. Ukrainska istoriia: narys [Ukrainian History: Essay] Lviv, Publishing house «Yesterday and Now», vol. 1, 154 p. (In Ukrainian).

Томашівський, С. 1919. Українська історія: нарис. Львів, Вид-во «Вчора і нині», т. 1, 154 с.

Voinar, M. M. 1954. Korona Danyla v pravno-politychnii strukturі Skhodu (Vizantii) [Korona Danila in the legal-political structure of the East (Byzantium)]. *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Romae*, vol. 2 (8). fasc. 1–2, pp. 105–118 (In Ukrainian).

Войнар, М. М. 1954. Корона Данила в правно-політичній структурі Сходу (Візантії). *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Romae*, vol. 2(8), fasc. 1–2, с. 105–118.

Voitovich, L. V. 2000. Kniiazivski dynastii Skhidnoi Yevropy (kinets IX – pochatok XVI st.): sklad, suspilna i politychna rol: istoryko-henealohichne doslidzhennia [The princely dynasties of Eastern Europe (end of the 9th – the beginning of the 16th centuries): Composition, social and political role: historical and genealogical research]. Lviv, I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 649 p. (In Ukrainian).

Войтович, Л. В. 2000. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль: історико-генеалогічне дослідження. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 649 с.

Voitovich, L. V. 2006. Kniazha doba na Rusi: portrety elity [Prince's day in Rus': portraits of the elite]. Bila Tserkva: Publisher Pshonkivsky O., 784 p. (In Ukrainian).

Войтович, Л. В. 2006. Князя доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква, Вид. Пшонківський О., 784 с.

Voitovich, L. V. 2008. Soiuz Vizantii ta Halytsko-Volynskoi derzhavy za dynastii Anheliv [Union of Byzantium and Galician-Volyn State for the dynasty of Angels]. *Prince's day: history and culture*, issue 2. Lviv, I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, pp. У30–39. (In Ukrainian).

Войтович, Л. В. 2008. Союз Візантії та Галицько-Волинської держави за династії Ангелів. *Князя доба: історія і культура*, вип. 2. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, с. 30–39.

Voitovich, L. V. 2011. Halytsko-Volynski etudy [Galician-Volynski sketches]. Bila Tserkva, Publisher Pshonkivsky O., 480 p. (In Ukrainian).

Войтович, Л. В. 2011. Галицько-Волинські етюди. Біла Церква: Вид. Пшонківський О., 480 с.

Voitovich, L. V. 2015. Halych u politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit [Galich in the political life of Europe 11–14 centuries]. Lviv, I. Krypiakevich Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 478 p.

Войтович, Л. В. 2015. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 478 с.

Włodarski, B. 1966. Polska i Ruś: 1194–1340. Warszawa, PWN, 326 s.

Дата подання статті у редакцію 12.12.2018 р.